

Verhalen die ertoe doen

Blauwdruk voor levensbeschouwelijke communicatie in het onderwijs

VOORWOORD

1. Inleiding.

De leerkrachten van een school staan niet alleen. Ze werken samen met collega's, leerlingen, ouders en bestuur. Het is dan ook vanzelfsprekend dat dan zal blijken dat iedereen zijn eigen ideeën en inzichten heeft hoe je met levensbeschouwelijke vragen om kunt gaan. Veelal wordt er dan een beroep gedaan op de traditie. Het bijzondere van de traditie is dat haar kracht niet schuilt in vaststaande waarheden, maar in haar ervaringskwaliteit. Met andere woorden: een traditie is een proces van overdracht, een manier van communiceren. Deze communicatie vindt plaats in relatie tot het uitgangspunt van de traditie: de verhalen. Toegespitst op de dagelijkse schoolpraktijk gaat het bij de omgang met verhalen niet om de vraag of iets waar is, maar of het waarachtig is. Leerkrachten en kinderen moeten iets met die verhalen 'kunnen'. Een goed verhaal leidt tot verwondering en vanuit die verwondering komt het denken op gang. En door na te denken, wordt communicatie mogelijk en kunnen inzichten in een open dialoog met elkaar gedeeld worden.

2. De betekenis van verhalen in de traditie.

De verhalen uit de traditie hebben hun waarde en betekenis 'bewezen' doordat mensen er steeds opnieuw door geraakt worden. De personen en gebeurtenissen die in de verhalen voorkomen, bieden aanknopingspunten tot herkenning en reflectie. Iedere mens zal daarbij zijn eigen accenten leggen, afhankelijk van de concrete situatie waarin hij/zij zich bevindt. De verhalen zelf worden er alleen maar 'sterker' door, omdat ze vanaf het moment van ontstaan steeds op die manier zijn gelezen. Niet voor niets zijn het verhalen die er toe doen. Deze verhalen hebben iets te zeggen over thema's als 'goed en kwaad', 'leven en dood' en 'de zin van het bestaan'. Ze zijn eigenlijk een soort van inwijding om op een bepaalde manier met levensvragen om te gaan: in een levend proces van communicatie, waarbij ervaringen en meningen met elkaar gedeeld worden om tot nieuwe inzichten te komen. Wanneer er op die manier met verhalen uit de traditie wordt omgegaan, dan wordt daarmee recht gedaan aan de oorspronkelijke betekenis van het Latijnse 'tradere': overdragen, doorgeven, iets leren, in beweging zetten.

De kracht van de traditie schuilt niet in vaststaande waarheden die generaties lang zijn overgeleverd. De Franse filosoof Jean-François Lyotard (1924-1998) maakt dit duidelijk aan de hand van een ijsberg die afbrokkelt. Mensen bevinden zich op de drijvende ijsschotsen. Ze weten niet welke kant de schots zal op drijven. Ook weten ze niet wat er zich onder de schots bevindt: vaste grond of een onmetelijke diepte? Uiteindelijk weten ze ook niet hoe lang die schots nog stand zal houden. En is er eigenlijk nog wel iets dat de schots van de ene mens verbindt met de schotsen waarop de andere mensen zich bevinden?

Met dit beeld maakt Lyotard duidelijk dat de levensbeschouwelijke systemen die eeuwenlang een vast en betrouwbaar oriëntatiepunt voor het leven vormden, definitief uit elkaar zijn gevallen. Maar de verhalen uit de verschillende tradities hebben hun kracht behouden en blijven de mensen aanspreken en boeien. Mensen kunnen deze verhalen opnieuw gaan lezen, beluisteren en bevragen. En door een uitwisseling van gedachten kunnen onderwerpen, thema's, rituelen en symbolen uit die tradities weer betekenis krijgen.

Het omgaan met verhalen uit de traditie is daarom geen 'kinderlijke' of onschuldige bezigheid. Door deze verhalen hebben mensen de mogelijkheid om op een andere manier naar de wereld, de gebeurtenissen, elkaar en zichzelf te kijken. De verhalen houden ons een spiegel voor om onszelf en de wereld te beoordelen. Ze schudden ons als het ware wakker. De verhalen 'dwingen' ons om na te gaan denken en leveren op die manier een bijdrage aan onze wereld- en levensbeschouwing.

3. Het boek in drie delen.

In het eerste deel wordt duidelijk gemaakt dat de mens in staat is om over zichzelf na te denken en zich in anderen te verplaatsen. Bovendien heeft de mens de mogelijkheid om na te denken over de zin van het leven. Hij leert steeds bij en is continu in ontwikkeling. Voor een goede ontwikkeling is het van belang om met anderen samen te werken. Daarbij is het nodig om inzicht te krijgen in het gedrag en de ontwikkelingsprocessen van mensen. Aan de hand van onmisbare schakels in relatie tot het gedrag en de samenhang tussen school en omgeving, wordt deze ontwikkeling nader uitgewerkt.

In deel twee komen de rol en de invloed van de traditie in de levensbeschouwelijke communicatie aan de orde. Hierbij wordt vooral aandacht geschonken aan de verhalen binnen de traditie. Verhalen uit de bijbel en de koran, Griekse mythen en sagen, sprookjes en legenden zijn voorbeelden waarmee leerkrachten en kinderen 'op verhaal kunnen komen'.

In het derde deel gaat het vooral om de praktijk. De manier waarop een verhaal wordt verteld en de voorwaarden waaraan een verhaal moet voldoen, vormen daarbij het uitgangspunt. Maar het belangrijkste is het maken van een eigen ontwerp naar aanleiding van het verhaal. Dit ontwerp kan het uitgangspunt vormen voor de concrete lessituatie. Het ontwerpen van lessen is volgens een onderzoek van de Stichting Leerplanontwikkeling (SLO; 2010) een trend in het onderwijs. Leerkrachten ontwikkelen steeds meer hun eigen materiaal. In het primair onderwijs geldt dat voor ruim 70 procent, in het voortgezet onderwijs zelfs voor bijna 90 procent van de leerkrachten. De belangrijkste reden die wordt genoemd is om meer differentiatiemogelijkheden en extra (oefen)materiaal te hebben. Het maken van een eigen ontwerp naar aanleiding van een verhaal sluit goed aan bij deze trend.

4. Opzet van het boek.

Het boek bevat tien hoofdstukken, waarin naast de 'eigenlijke' tekst een aantal kaderteksten is opgenomen. Er zijn twee soorten kaderteksten. De achtergrondteksten bieden noodzakelijke informatie, de overige teksten zijn veelal beperkt van omvang en zetten aan tot denken. Dit kunnen citaten, gedichten of korte verhalen zijn.

De eerste vier hoofdstukken worden afgesloten met concrete en praktische tips. Ze zijn niet alleen te gebruiken binnen het team, maar kunnen ook worden ingezet binnen de dagelijkse lespraktijk. De tips bieden de mogelijkheid om de levensbeschouwelijke communicatie in de school te realiseren. In de overige hoofdstukken zijn de tips in de tekst zelf opgenomen.

Er zijn verhalen in allerlei soorten en maten: in boekvorm of op internet, maar ze zijn ook aanwezig in kunstwerken: schilderijen, beelden, foto's en films. Daarom zijn in dit boek vele uiteenlopende afbeeldingen opgenomen van kunstwerken en ieder hoofdstuk wordt ook afgesloten met enkele pagina's met afbeeldingen van kunstwerken. De kunstwerken zijn gerangschikt op een bepaald thema. Wanneer men deze kunstwerken bekijkt zal men ook ontdekken dat vele kunstuitingen niet nieuw zijn en vaak al in verschillende culturen, levensbeschouwingen en tijden voorkomen. Deze pagina's stimuleren hopelijk dat we meer aandachtig en gericht gaan kijken naar een kunstwerk en dat ook als een zinvolle bezigheid ervaren. In hoofdstuk 4 worden onder het kopje "Verhalen in kunstwerken" tips aangereikt hoe men naar deze kunstwerken kan kijken.

Met behulp van deze uitgave worden leerkrachten in staat gesteld om in teamverband de levensbeschouwelijke communicatie en de identiteit van de school vorm en inhoud te geven.

Vanuit hun eigen achtergrond bieden de leerkrachten de kinderen de mogelijkheid om samenhang te ontdekken in de wereld waarin zij opgroeien. Om die reden zijn de verhalen die ze gebruiken 'Verhalen die er toe doen!'

Goh, wat een mooi boek. Erg inspirerend en voor een leek (zoals ik) een mooie inblik in de grondslagen van verschillende religies. Het maakt de lezer er bewust van hoe enorm rijk de (godsdiensstige) literaire geschiedenis is die ons is voorafgegaan en zet je aan tot nadenken over wat wij in onze tijd met die geschiedenis doen en nog aan die geschiedenis en die verschillende tradities meegeven of toe te voegen hebben.

Brenda van Rosmalen